

TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA XORIJIY TILLARNI O'QITISHNING BOLA
PSIXOLOGIYASIGA TA'SIRI

Baratova Dilbarhon Soliyevna

*Andijon viloyati Ulug'nor tumani maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga qarashli
23-umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim va tarbiya tizimida xorijiy tillarning o'rni va muhimligi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim, erta yosh davri, ta'limiy o'yinlar, pedagogika, xorijiy til, rolli o'yinlar, psixologiya.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение иностранных языков в системе образования и обучения.

Ключевые слова: воспитание, раннее детство, развивающие игры, педагогика, иностранный язык, ролевые игры, психология.

Abstract: This article discusses the role and importance of foreign languages in the education and training system.

Key words: education, early childhood, educational games, pedagogy, foreign language, role-playing games, psychology.

O'tmishda buyuk alloma va muallimu soniylarni tarbiyalagan bu zamin albatta, yana tarbiyalay oladi.

Hozirgi dunyo globalashuv jarayoni insonlardan o'z ona tilidan tashqari yana bir necha xorijiy tillarni o'rganishni taqozo qilmoqda. Hozirgi tadqiqotlar ushbu jarayonni erta yoshda boshlash samaraliroq bo'lishini ko'rsatadi. Bizning yurtimizda ham ushbu masalaga qat'iy e'tibor qaratilgan, xorijiy tillarni o'qitishda xususan ingliz tilini o'qitishda dunyoning yetakchi tashkilot va universitetlar hamkorligida yangicha yondashuv asosida dasturlar ishlab chiqilmoqda. Oxirgi 3 yilda bu jarayon maktabgacha ta'limda ayniqsa o'z rivojini topmoqda. Davlat qaramog'idagi hamda xususiy tarmoqdagi maktabgacha ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'rgatish bo'yicha keng ko'lamli loyihalar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonda chet tillarini xususan, ingliz tilini bolalikni ilk yoshida o'qitishda ta'limiy o'yinlardan foydalanishning muhimligi va aynan turli o'yinlar orqali til ko'nikmalari oson o'zlashtirilishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bog'cha va maktab yoshida bolada asosiy faoliyat turi o'yin hisoblanadi. O'yin bolaning eng asosiy va sevimli mashg'uloti bo'lganligi tufayli bola atrof olamni ham o'yin orqali kashf etadi. Agar xorijiy tillarni ham o'yinga qorishtirgan holda o'rgatilsa bu til ko'nikmalarining o'zlashtirilish samaradorligini bir necha barobarga oshiradi. O'yin bolani nafaqat jismoniy faolligini oshiradi shuningdek ruhiy tetiklikni ham shakllantirishga yordam beradi. O'yin bolani o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashiga, atrofdagilar bilan ijtmoyiy munosabatlarni shakllantirishga ham

katta ko‘mak beradi. Shu sababli ota –ona va tarbiyachi murabbiylar bolalarga imkon qadar ko‘proq o‘yin orqali o‘rganishni targ‘ib qilishlari kerak. Aynan o‘yin orqali bolalar ta‘lim oladilar va o‘z iqtidorlarini kashf etadilar. Bunga erishish uchun sezgi organlarini faollashtiruvchi muhitni, jumladan vizual, eshitish, kinestetik kabi faol ta‘lim turlaridan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ta‘limiy o‘yinlar musiqa asboblarnini chalish, qo‘shiqlar kuylash, she‘r aytish, raqsga tushish, o‘yin o‘ynash, videolar tomosha qilish, qo‘l mehnati vositasida turli narsalar yasashni o‘z ichiga oladi. Xorijiy tillarni necha yoshdan o‘rgangan ma‘qul. Dunyo olimlari 10 yoshgacha bo‘lgan davrda bola chet tilini oson o‘zlashtirishishi bo‘yicha yakdil fikr bildirishgan. Bu davrda bola tillarni tushunib emas balki mexanik tarzda o‘rganadi shuning uchun xorijiy tilni qo‘llanilishi va talaffuzi oson o‘zlashtiriladi. Ammo shunday bo‘lsada bolaning har qanday tilning tovushlarini taqlid qilish qobiliyati bilan tug‘ilishini hisobga olsak bu jarayonni ertaroq boshlash fikridagilar ham ko‘pchilikni tashkil qiladi. Inson miyasini o‘rganish bo‘yicha olib borilayotgan tadqiqotlar natijasida, chaqaloq tug‘ilishidan uch yoshigacha bo‘lgan davr bola rivojlanishning eng muhim davri ekanligi isbotlangan. Shuningdek uch yoshli bolaning miyasi katta yoshdagi odam miya faoliyatidan ikki karra tezroq va yaxshiroq ishlashi ham aniqlangan. Shuning uchun ingliz mutaxassislarining fikricha bolaning birinchi yildayoq ikkinchi tilni tanishtirib borish uni oson o‘zlashtirishiga yordam bo‘lishini ta‘kidlashadi. Ammo har qanday holatda xam bolaning psixologik va til o‘zlashtirish qobiliyatini hisobga olish nihoyatda muhim omil ekanligini unutmasligimiz kerak.

Har qanday bola alohida shaxs individ hisoblanadi, tabiiyki ulardagi rivojlanish bosqichlari ham bir biridan farq qiladi. Psixologlarning fikricha bolani erta yoshdan gapirishga majbur qilish yoki uni tengdoshlariga qiyoslab rivojlantirishga harakat qilish ko‘p hollarda aks ta‘sirini beradi va yaxshi bo‘lmagan natijalarga olib keladi. Bog‘cha va kichik maktab yoshidagi bolalarga chet tilini o‘rgatishda psixo-pedagogik xususiyatlarni, ya‘ni ularning qiziquvchanliklarini va harakatchanligini inobatga olish lozim. Shuningdek, bolalar uzoq muddat davomida o‘z diqqatlarini bir turdagi faoliyatga qarata olmasliklarini yodda tutish zarur . Ota ona o‘z farzandini har tomonlama yetuk bo‘lishini istaydi va ko‘p hollarda bolaning psixologik va fiziologik tayyorligini hisobga olmasdan unga turli fanlardan yuklamalar berishga, til o‘rgatishga yoki sport mashg‘ulotlariga jalb qilishga harakat qiladilar. Aksar xolatlarda ota onalar kutilgan natijaga erisha olmagach, bolaga tanbeh berish yoki tengdoshlariga qiyoslash orqali bolaga ta‘sir o‘tkazishga harakat qiladilar. Ammo bu ikki urinish ham bolaning o‘rganishga bo‘lgan rag‘batini susaytiradi va atrofdagi narsalarga bo‘lgan qiziqishini so‘nishiga sababchi bo‘lib qoladi. Bunday ko‘ngilsiz holatlarni oldini olishda ota ona va tarbiyachilarning roli beqiyosdir. Bolaning erkin fikrlashga o‘rgatish, undagi qiziquvchanlikni va atrofni o‘rganishga bo‘lgan rag‘batni kuchaytirish, bolaning tasavvurini boyitish, ijodkorligini yuzaga chiqarishni eng oson va maqbul yo‘li bu o‘yindir. Bolalar o‘ynashganda ular o‘z g‘oyalarini amaliyotga tatbiq qiladilar, farazlarni

sinovdan o'tkazadilar, zaruriy ko'nikmalarni egallaydilar, o'z tasavvurlaridan foydalanishadi va o'zlarining dunyolarini kashf etishadi.

Bola tabiatan juda qiziquvchan bo'ladi va u atrof olamni o'rganish uchun barcha xis tuyg'ularini ishga soladi. O'yin bolaning eng asosiy va sevimli mashg'uloti bo'lganligi bois, bolaga atrof olam va undagi barcha zaruriy bilim va ko'nikmalar o'yin vositasida tanishtirib borilsa, ko'nikmalarni o'zlashtirish samaradorligi bir necha barobarga oshadi. Bolalar ham o'ynaydilar, ham rivojlanadilar, ham o'rganadilar. Yosh bolalarni ingliz tilini o'rganishida qiziqarli va muloqot qilishga rag'batlantiruvchi vaziyatlar va faoliyatlarga jalb qilish til ko'nikmalarini o'zlashtirish uchun juda muhim omil hisoblanadi. Faoliyat maqsadi ingliz tilini o'rgatish bo'lsa-da, u o'yin kabi bolalarni o'ziga jalb qila olishi hamda ushbu mashg'ulotlarga bolalar beixtiyor kirishib ketishi va bolalar xorijiy tilni o'z ona tili kabi tabiiy tarzda o'zlashtirib borishligini ta'minlash ham alohida e'tiborga molik. Yosh bolalarni ingliz tilini o'rganish uchun qiziqarli va rag'batlantiruvchi turli vaziyatlar hosil qilish va bolalarni unda faol ishtrok etishlarini ta'minlash barcha mavjud imkoniyatlardan foydalanish ayniqsa muhim ahamiyatga ega.

“Playing with blocks or legos” Bolalarga ingliz tilida shakllar, ranglar va raqamlar haqida tushuncha berish maqsad qilinganda aynan bloklar, kubiklar hamda lego o'yini orqali amalga oshirilganda o'zlashtirish natijasi yaxshiroq bo'lishi amaliyotda o'z isbotini topgan. Bloklar, kubiklar va lego o'yinchoqlarini o'ynash bolani fikrlashga undaydi va biror ish qilishda uning ijodiy qobiliyatini yuzaga chiqaradi, shu bilan birga bu o'yinlar vositasida bolaning ingliz tilida lug'at boyligini oshirish imkoniyati ham paydo bo'ladi. O'yinlarda so'z boyligini ingliz tilida savol berish hamda asosiy tushunchalarni ko'rsatma orqali yetkazish bilan amalga oshiriladi. Bola bu o'yin orqali sanashni va tartiblashni o'rganadi:

How many blocks are there? (u yerda nechta kubik bor?)

Shall we put the blue ones here? (bu yerga ko'k kubikni qo'yamizmi?) Narsalar joylashuvini predloglar orqali o'rganadilar: in(ichida), on(ustida), under(ostida), below(pastda), behind(orqasida), next to(yonida). O'lchov birliklari haqida tushuncha ega bo'ladilar: big(katta), small(kichik), long(uzun), short(qisqa). **Quyidagi so'zlar yordamida bola yasayotgan narsalarga ko'rsatma beriladi:**

Find the the red block, please!(qizil kubikni toping!);

Pull the blue one, please!(ko'k kubikni torting!);

push them!(ularni suring!);

Build the house, please!(uy quring!);

make the car, pleaser! (mashina yasang!);

Bola yasayotgan narsa va shakllarga ta'rif beriladi: square (kvadrat), rectangle (to'g'ri to'rtburchak), tower(minora), house(uy), castle(saroy), garden(bog')

“Animals and their sounds” ta'limiy faoliyat turi vositasida ingliz tilida hayvonot va hasharot olami tanishtiriladi. Bolalar hayvonlar ishtirok etgan turli qissa va

hikoyalarni ham jon qulogʻi bilan tinglaydilar. Hayvonlarning rangli surati tasvirlangan rasmlar orqali ingliz tilida hayvonlar va ularning harakatlari, tovushlari haqida oʻrganish ham bolalar uchun zavqli bir masgʻulot hisoblanadi. Uy hayvonlari domestic animals : dog, cat, duck, cock, hen, chicken, cow ... Yovvoyi hayvonlar wild animals : lion, tiger, wolf, rabbit, fox, snake, deer ... Bolalarning ingliz tilida hayvon va hasharot nomlarini oʻrganish va murabbiy bilan birga ularning haratlariga taqlid qilish bolaga olam-olam zavq bagʻishlaydi.

Bolalarning maktabda qanday oʻqishi, yuksak maqsadlar bilan kamol topishi koʻp jihatdan oila muhiti, mahalla eʼtibori hamda maktabgacha taʼlim muassasasidagi tarbiyaga bogʻliq. Demak aynan bolalarning ilk yoshida oʻrgangan bilimi ajdodlarimiz aytganidek “toshga bitilishi” bejis emas ekan. Shu nuqtai nazardan kelib chiqqan holda xorijiy tillarni ham bolalarga erta yoshida oʻrgatish til koʻnikma va malakalarining oson oʻzlashtirishiga sabab boʻlar ekan. Ayniqsa ushbu bilim, koʻnikma, malakalar turli oʻyin va taʼlimiy faoliyatlar orqali singdirib borilsa, bola xorijiy tillarni oʻz ona tilisi kabi tabiiy tarzda rivojlantirib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Oʻz DSt 17368–2020 “Maktabgacha taʼlim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash haqida ”
2. <https://www.cde.ca.gov/sp/cd/re/caqdevelopment.asp>. Ages and Stages Development
3. Care About Quality was published by the California Department of Education in 2000.
4. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/teaching-and-learning-early-childhood-education-and-care-8_en. internet resurs.
5. Maktabgacha taʼlim muassasalari tarbiyalanuvchilari va boshlangʻich maktab oʻquvchilariga chet tilini oʻrgatishda oʻyinlar. Baxramova M. D. Tuzuvchi: Baxramova M. D.,—T.2016.